

8. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 46.
9. ДАСО. – Ф. 365. – Оп. 1. – Спр. 730.
10. ДАСО. – Ф. 365. – Оп. 1. – Спр. 555.
11. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 52.
12. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 48.
13. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 211.
14. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 400.
15. Дружкова І.С. Прикази громадської опіки як кредитні заклади на Півдні України в першій половині XIX ст. (за матеріалами Херсонської губернії) / І.С. Дружкова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2006. – Вип. XX. – С. 68-72.
16. ДАСО. – Ф. 1166. – Оп. 1. – Спр. 47.
17. ДАСО. – Ф. 365. – Оп. 1. – Спр. 861.
18. ДАСО. – Ф. 365. – Оп. 1. – Спр. 41а.
19. ДАСО. – Ф. 365. – Оп. 1. – Спр. 286.

Баковецкая О. О. Римско-католическая церковь Херсона в XIX веке

Статья посвящена исследованию истории появления и развития римско-католического общества города Херсона, а также строительства местного храма в XIX веке. Определены ключевые этапы развития римско-католической церкви города и количественный состав католиков. Проанализирован вклад отдельных личностей в становление и развитие костела. Источниковая база данной работы основывается на архивных материалах Государственного архива Саратовской области (Россия) и ранее не использовался украинскими историками. Это предоставило автору ввести в научный оборот абсолютно новый массив фактологического материала.

Ключевые слова: Херсон, колонисты, епархия, консистория, костел, ксендз.

Bakovetska O. O. Roman Catholic Church of Kherson in the XIX century

The Article is dedicated to the study of history and development of the Roman Catholic society in Kherson City, as well as to the local church construction in the XIX century. The key periods of local Roman Catholic church development and the quantity of Catholics were detected. This Article analyses the contribution made by certain persons to formation and development of the Roman Catholic church. Source base of this work is based on archival materialah State Archive of Saratov Oblast (Russia) and has not been used Ukrainian historians. This provided a way for the author to enter into scientific completely new array of factual material.

Keywords: Kherson, colonists, diocese, consistory, church, priest.

УДК 94(477.8)''19/20''

М. І. Зуляк

ФОРМУВАННЯ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО ЯК ОСОБИСТОСТІ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті проаналізовано формування Антона Крушельницького як особистості та громадсько-політичного діяча Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Охарактеризовано родинне середовище, що сприяло формуванню світогляду, політичних поглядів через спілкування сім'ї Крушельницьких з І.Франком, М.Павликом, що впливало на його виховання в національному дусі й становленню громадянської позиції.

Ключові слова: Антін Крушельницький, Східна Галичина, особистість, громадсько-політичний діяч, культурницька діяльність.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що серед визначних діячів культурницького руху в Східній Галичині чільне місце посідає Антін Крушельницький – громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, літературознавець, журналіст, перекладач, педагог, редактор та видавець. У силу певних обставин задекларована нами проблематика не є на сьогодні достатньо вивченою, що й виступає актуальністю цієї наукової статті.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що задекларована нами проблематика практично науковцями не вивчалася, тому заслуговує на ґрунтовне наукове пізнання й об'єктивний аналіз.

Об'єктом дослідження є процеси, пов'язані з формуванням Антона Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча.

Предмет дослідження – формування Антона Крушельницького як особистості – важливий чинник відображення його світогляду і громадсько-політичного діяча – як уособлення його політичних вподобань..

Основна мета публікації – дослідити формування Антона Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі впливу родинного середовища на становлення його як особистості; формування світогляду, політичних поглядів через спілкування сім'ї Крушельницьких з І.Франком, М.Павликом, що впливало на його виховання в національному дусі й становленню громадянської позиції; активну участь А.Крушельницького в українському студентському русі («Молода Україна») й співпраці з тогочасними редакційними колегами газет «Діло», «Громадський голос», «Воля» і часопису «Літературно-науковий вісник»; членство в Українській радикальній партії (далі – УРП) тощо.

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні А.Крушельницького, поза межами наукових досліджень залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, це його формування як особистості і громадсько-політичного діяча у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Хронологічні рамки статті охоплюють кінець XIX – початок XX ст., період, коли відбувалося формування А.Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча. Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблематики. Однак її автор вважала за необхідне зосередити увагу саме на зазначеній тематиці, а саме, проаналізувати формування А.Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча.

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні задекларованої проблематики, поза межами досліджень учених залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, це формування А.Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча у Східній Галичині в окреслений період.

Основну увагу дослідники звертають на висвітлення педагогічних поглядів А.Крушельницького [1, с. 181–184], аналізують його літературну і публіцистичну спадщину [2] тощо. Серед публікацій автора статті, присвячених А.Крушельницькому, певне місце посідають його взаємини з «Просвітою» [3, с. 145–148], співпраця з виданням «Життя і знання» [4, с. 160–165], з українськими видавничими товариствами у Відні (1919–1920 рр.) [5, с. 109–114], молодіжними, жіночими організаціями і Греко-католицькою церквою [6, с. 195–199], аналіз останнього періоду життя та діяльності Ю.Романчука [7, с. 10–13] тощо.

Джерельну базу наукової статті складає фонд 361 «Крушельницький Антін (1878–1937)», письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор, журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові» Центрального державного історичного архіву України в м. Львові [8] і спогади Лариси Крушельницької, внучки А.Крушельницької [9, с. 119–133].

Таким чином, окреслена нами проблематика не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії та джерельної бази дослідження дає змогу зробити зважений висновок про те, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано формування Антона Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча.

Формування А.Крушельницького як особистості і громадсько-політичного діяча відбувалося у надзвичайно сприятливих умовах родинного середовища, традиції яких беруть початок ще з кінця XIV ст. Рід Крушельницьких мав славне й відоме в минулому походження. Власне про це писала Л.Крушельницька у спогадах, наголошуючи на тому, що коріння роду Крушельницьких сягало 1395 р., коли польський король Володислав Ягелло, надав йому шляхетські привілеї, підтверджені у XVI ст. «...Володіслав з божої милости Король Польські і Літовські і Рускі і інних моїх земель Господар знаємо чинімі тім нашим Лістом ктоколько нан воздріт ілепак го вслізіт чом яже воздріли на наши верни слуги Івана і Демяна і на їх сини іже нам служат. Ми тоги хотечи по ніх лепши служби даємо ім і далесьмо село в тустановской волості Крушельницю...» [9, с. 122].

Антін Крушельницький народився 23 липня 1878 року в польському містечку Ланьцут у сім'ї службовця [10]. За іншими даними 4 серпня 1878 р. [11]. Його юність минула у Перемишлі, де він навчався у гімназії. Упродовж останніх століть Крушельницькі традиційно були за фахом юристами. Батько Антона, Володислав Крушельницький працював адвокатом податкової канцелярії у м. Станіславі (сучасний – Івано-Франківськ). Його дружина Марія, що походила з родини Монастириських, знала багато народних пісень, переказів, віршів, часто сама співала дітям і цитувала напам'ять твори українських поетів-класиків.

Родина Крушельницьких була однією із культурних осередків Перемишля, з якою спілкувалися відомі особи, політичні діячі, тому вона здійснила вагомий вплив на формування Антона як особистості і громадсько-політичного діяча. Маючи доступ до рідкісних книг, А.Крушельницький був обізнаний у багатьох галузях науки і мистецтва, що, безперечно, мало значення для становлення особистості та громадсько-політичного діяча. Ще з юнацьких років А.Крушельницький познайомився з І.Франком, М.Павликом, ідеї яких вплинули на його формування. Набагато пізніше, у 1928 р., в статтях А.Крушельницького, присвячених І.Франку, він намагатиметься подати не лише дитячі роки Каменяря, але й передати відчуття, пов'язані з дитинством, рідним селом, початковою школою, гімназією. Зрозуміло, що бачення А.Крушельницьким «дитячих років» І.Франка носить певною мірою суб'єктивний характер, оскільки автор намагався їх відтворити на основі його оповідань «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Микитичів дуб», «Мавка», «Під оборогом» [12, с. 195]. До речі, деякі аспекти становлення І.Франка і власне вплив його творчості на А.Крушельницького подав С.Трофимук у статті «Антін Крушельницький – кореспондент Івана Франка» [13, с. 146–147].

Варто зазначити, що з одного боку, образ І.Франка у дитинстві А.Крушельницький передав через зображення його життя у селі, на природі, а з іншого – через близьке родинне середовище, яке не завжди розуміло «пошуки істини» малолітньою дитиною, яка, спостерігаючи за природою, самостійно намагалася усвідомити її суть [12, с. 195].

Власне, це середовище посідало домінуючу роль не лише у формуванні світогляду І.Франка у дитинстві, але й вплинуло на процес становлення А.Крушельницького в подальшому. Риси, якими наділяв А.Крушельницький І.Франка у дитинстві – вдумливості, пошук істини, самостійності, нестартність мислення, відмінність від оточуючих, вихід за межі повсякденного життя сільської громади – посідатимуть визначальне місце у його зрілому житті, громадсько-політичній та літературній праці [12, с. 195].

Оскільки практично уся родина захоплювалася літературою, не дивно, що А.Крушельницький проявив неабиякий літературний хист. Зокрема, у 1904 р., перебуваючи у Коломиї, він активно листувався з І.Франком, надсилав йому для рецензії свою п'єсу «Де серце мовить», у якій критикував полонізоване

коломиївське міщанство [14, с. 207–208]. Отже, вихований у шляхетній українській родині, А.Крушельницький сформував як особистість з неординарним мисленням і прогресивними поглядами.

У студентські часи А.Крушельницький був членом «Молодої України», друкованим органом якої був однойменний місячник «Молода Україна». Це була українська напівлегальна молодіжна організація, що діяла упродовж 1899–1903 рр. До неї входили студенти Львівського університету, Львівської вищої політехнічної школи, Чернівецького університету, Віденського університету та учні старших класів гімназій Східної Галичини та Північної Буковини [15, с. 592].

Її провідними діячами були: Є.Косевич, В.Старосольський, В.Темницький, Л.Цегельський, А.Крушельницький, С.Горук, Т.Мелень, М.Галушинський, О.Грабовський, М.Залітач. У редакційній програмі «Товариші і Товаришки!», опублікованій у першому числі журналу «Молода Україна» сформульовано основні теоретичні цілі й завдання: «Символом сих ідеалів, стягом, що під ним спішити мемо у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово: Україна. ... готові ми до всякої посьвяти та до найтяжшої боротьби, бо ціль наша взнесла і висока, бо ідея наша сьвята і непорочна. Наша національна ідея, се не само питанє мови, се не само питанє етнографічної відрубности, се питанє політичної незалежности нашого народу, повної соціальної справедливости, що його грімким голосом підняли поневолені та соціально уопліджені верстви...» [16, с. 1–2].

Програмними засадами «Молодої України» були ідеї соборної незалежної України та соціальної справедливості: «Під сей бойовий стяг кличе грімким голосом вічевого дзвона «Молода Україна» всю українську молодіж без ріжницьі віку і полів по обох боках кордону, кличе у бій за найкрасші ідеали людскости, за ідеали правди і волі, що за них йшли на муки найліпші діти, найкрасші сини нашого закріпощеного народу за свобідну і незалежну Україну» [16, с. 3].

Члени «Молодої України» підтримували зв'язки з українськими студентами із університетів Російської імперії: Харкова, Києва, Одеси, Санкт-Петербурга та інших міст Наддніпрянської України. «Молода Україна» співпрацювала із Лесею Українкою, діячами Революційної української партії: Д.Антоновичем, М.Русовим, В.Винниченком, М.Поршем та іншими. У 1900 р. «Молода Україна» видала у Львові перше видання М.Міхновського «Самостійна Україна» [17].

Активна участь А.Крушельницького в українському студентському русі, а також подальша його діяльність, дають підстави стверджувати, що він підтримував ідею створення самостійної Української держави, «...нація без держави не є нацією... коли нація має свою державу, то в тій державі, отож і в нації, проявляється життя як виразник більшости. І коли нація (державна) опиняються в критичному становищі (війна тощо), не приходять до голосу елементи, які не доросли до розуміння інтересу всієї нації» [18, арк. 13].

Виразно самостійницьку позицію зайняла й УРП, членом якої був А.Крушельницький. У 1910 р. в друкованому органі партії «Громадському голосі» зазначалося: «Ми хочемо, щоб український народ здобув собі якнайскоріше самостійність, або мав свою власну державу» [19, с. 142].

Проблематика майбутньої української незалежності була предметом дискусії на сторінках газет «Діло», «Воля» та інших видань. А.Крушельницький був активним дописувачем усіх названих часописів. Він дотримувався думки про те, що лише нація, яка здобуде державність, впливатиме на політичний, економічний та культурний розвиток суспільства «... доки нація поневолена, вона мусить воювати за волю, за свою державу. Що для неї гарні ідеали культурности, братерства народів і т.п. Що для неї пацифізм? Все – зрадництво інтересам її волі до відвоювання держави! А як інакше виглядає те все у вольної державної нації!» [18, арк. 15].

Формування А.Крушельницького як громадсько-політичного діяча пов'язане з впливом ідей М.Драгоманова, О.Кониського та інших відомих представників Наддніпрянщини. Це призвело до того, що А.Крушельницький захоплюється їх ідеями, поступово відходить від самостійництва й популяризує автономізм. Газета «Діло» з цього приводу повідомляла, що український рух «... не сплинівся, а пішов руслами економічної і культурної організації нації... і виставив постулат автономії України» [20, с. 5].

Варто зауважити на тому, що у 20–30-ті рр. ХХ ст. відбувається певна переорієнтація поглядів А.Крушельницького, він наголошує на так званому «радянському націоналізмі». Однак він перебував не лише на радянськомі позиціях, але й виступав пропагандистом, агітатором й ідеологом радянської України у Східній Галичині. Тому його «більшовицька риторика», радянські ідеологічні та ідейні штампи, вчення про класи і класову боротьбу знайшла місце у статті під назвою «Два націоналізми» [21, арк. 94–142].

З'ясовуючи особливості націоналізму в Східній Галичині і радянській Україні, А.Крушельницький дотримувався думки про те, що, незважаючи, на національну ідентичність, українці в питанні розуміння націоналізму перебувають на різних полюсах його ідеологічного сприйняття. Причини цих розбіжностей, на його думку, варто шукати у розумінні націоналізму в західних землях і в радянській Україні [21, арк. 97–98]. Передумовами формування націоналізму в Галичині, на думку А.Крушельницького, була мовно-літературна традиція, поступ культури, культ української історії, об'єднані поняття «національна», які не конфліктували з націоналізмом [21, арк. 97].

А.Крушельницький був глибоко переконаний у тому, що український націоналізм, сформувався, пройшовши за останнє десятиліття процес становлення з літературно-етнографічного і романтичного, перетворився на всіх українських землях у справжній націоналізм. Основна відмінність націоналізму в радянській Україні від націоналізму, поширеного у Східній Галичині, полягала у тому, що націоналізм, що побутував в УСРР, сприяв перетворенню українців в державну націю, у Східній Галичині – українці й надалі належали до недержавної нації, «... з бажанням накинути своє розуміння державности радянській Україні» [21, арк. 98].

Значну роль у становленні А.Крушельницького як особистості і формування його не лише як громадсько-політичного діяча, але й як літератора і дослідника, відіграв М.Грушевський, голова Наукового товариства ім. Т.Шевченка, редактор «Літературно-наукового вісника». Взаємини студента А.Крушельницького з відомим істориком М.Грушевським сприяли популяризації його літературних творів у «Літературно-науковому віснику», підготовці наукових праць з географії та історії України [2, с. 133].

Звичайно, що з часом політичні погляди А.Крушельницького в силу тих чи інших обставин змінювалися, зважаючи на ситуацію й тенденції тогочасного середовища, вони пройшли еволюцію від самостійності через автономізм до націоналізму.

Отже, на формування Антона Крушельницького як особистості та громадсько-політичного діяча кінця XIX – початку XX ст. вплинуло середовище, яке на початковому етапі його становлення зумовило виховання національно свідомої, інтелектуально розвиненої, творчої й активної особистості, готової боротися за створення самостійної Української держави.

Аналіз досліджуваної проблематики дозволяє визначити домінуючі чинники його зростання. Це, передусім, рідинне середовище світської східногалицької інтелігенції, яке формувало повагу до знань, наукова й художня література, часописи національного спрямування, участь у студентському русі, спілкування та співпраця з визначними тогочасними постатями, сприяли формуванню А.Крушельницького як національно свідомого й активного громадсько-політичного діяча.

Джерела та література

1. Чаграк Н. Громадсько-просвітницька діяльність А. Крушельницького на Буковині (1912–1916) / Н.Чаграк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип. 127: Педагогіка та психологія. – С. 181–184.
2. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / [Укл. Канчалаба О.В.]. – Львів, 2002. – 296 с.
3. Зуляк М. Антін Крушельницький і «Просвіта» / М.Зуляк // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: VIII Всеукраїнська наукової конференції (Тернопіль, 15 листопада 2012 р.). – Тернопіль, 2012. – С. 145–148.
4. Зуляк М. Співпраця Антона Крушельницького з «Життям і Знанням» / М.Зуляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 2. – С. 160–165.
5. Зуляк М. Співпраця Антона Крушельницького з українськими видавничими товариствами у Відні (1919–1920 рр.) / М.Зуляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – С. 109–114.
6. Зуляк М. Роль молодіжних, жіночих організацій і Греко-католицької церкви у діяльності «Рідної школи» / М.Зуляк // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. II. – С. 195–199.
7. Зуляк М. Антін Крушельницький «Про «останню волю покійного Ю. Романчука» / М.Зуляк // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. II. – С. 10–13.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України), ф. 361, оп. 1.
9. Крушельницька Л. Рубали ліс. Спогади галичанки / Л.Крушельницька // Дзвін. – 1990. – № 3. – С. 119–133.
10. З роду славних Крушельницьких. Режим доступу: <http://h.ua/story/224193/>.
11. 4 серпня. Триумф і трагедія. До 130-річчя від дня народження А.В.Крушельницького. Режим доступу: <http://www.nplu.org/ua/events/calendar/2008/text/aug/kryshelnitskij.htm>.
12. Крушельницький А. Дитячий вік Івана Франка / А.Крушельницький // Життя і знання. – 1928. – Ч. 7. – С. 195 – 198.
13. Трофимук С. Антін Крушельницький – кореспондент Івана Франка / С.Трофимук // Жовтень. – 1968. – № 9. – С. 146–147.
14. Романенчук Б. Літературна Коломия / Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Б.Романенчук. – Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. – 959 с.
15. Гава М. В. Антін Крушельницький / Городенщина. Історично-мемуарний збірник / М.В.Гава. – Нью Йорк-Торонто-Вінніпея, 1978. – 871 с.
16. Косевич Є., Старосольський В. Товариші і Товаришки! / Є.Косевич, В.Старосольський // Молода Україна. – 1900. – Ч. 1.– С. 1–3.
17. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів: 1897–1906 / Ю.Коллард. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/kollard/r04.html>.
18. ЦДАІЛ України, ф. 361, оп. 1, спр. 43, 128 арк.
19. Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). У 6т. / М.Стахів. – Скрантон, 1958. – Т. 1. – 208 с.
20. Національний рух на Україні // Діло. – 1912. – Ч. 77. – С. 5–6.
21. ЦДАІЛ України, ф. 361, оп. 1, спр. 20, 174 арк.

Зуляк М. І. Формирование Антона Крушельницкого как личности и общественно-политического деятеля (конец XIX – начало XX вв.)

В статье проанализировано формирование Антона Крушельницкого как личности и общественно-политического деятеля Восточной Галичины конца XIX – начала XX вв. Охарактеризованы семейная среда, что способствовало формированию мировоззрения, политических взглядов через общение семьи Крушельницких с И.Франком, М.Павликом, что влияло на его воспитание в национальном духе и становлению гражданской позиции.

Ключевые слова: Антон Крушельницкий, Восточная Галиция, личность, политический деятель, культурная деятельность.

Zuliak M. I. Formation of Anton Krushelnytsky as individual and socio-political activist (late XIX – early XX century)

The article analyzes formation of Anton Krushelnytsky as individual and socio-political activist. Family surroundings, which helped to create outlook, political views through family communication with I. Franko, M. Pavlyk, which influenced on national upbringing, formation a person, ready to fight for the creation of an independent Ukrainian nation, are considered.

Keywords: Anton Krushelnytsky, eastern Galicia, individual, social and political activist, cultural activity.

УДК 374.73:061(477)"1905-1907"

В. О. Магась

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СОЮЗУ ВЧИТЕЛІВ ТА ДІЯЧІВ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В 1905–1907 рр.

У статті охарактеризована діяльність Одеського відділення Всеросійського союзу вчителів та діячів народної освіти в 1905-1907 рр. В 1905 році в м. Одеса на загальних педагогічних нарадах і засіданнях Союзу відбувалося обговорення його програмних положень. Особливої гостроти при цьому набуло питання щодо професійно-політичного або виключно професійного характеру об'єднання. Наприкінці 1905 р. в зв'язку з початком репресій Союз тимчасово припинив свою діяльність. Розповсюдження ідей Союзу в м. Одеса тривало до 1907 року, коли були заарештовані члени його бюро та окремі активісти організації.

Ключові слова: Всеросійський союз вчителів та діячів народної освіти, Одеське відділення Союзу вчителів, професійно-політична організація, професійний союз, вчительський з'їзд.

У ході революції 1905-1907 рр. почали створюватися різноманітні громадські, суспільно-політичні та професійні організації, що було наслідком пробудження суспільної активності та стало свідченням формування громадянського суспільства. Особливістю періоду стала поява безпартійних професійно-політичних організацій, котрі в своїй діяльності ставили за мету покращення професійного становища їх членів, однак вважали, що останнє можливе лише зі зміною існуючого самодержавного ладу шляхом скликання Установчих зборів (чи іншої представницької установи) на основі загального, прямого, таємного та рівного виборчого права. До таких організацій належав Всеросійський союз вчителів та діячів народної освіти (ВСВДНО), що широко розгорнув свою діяльність в тому числі й в українських губерніях у 1905-1908 рр. Отже, особливу громадську активність проявляли народні вчителі, які мали кращі можливості впливу на свідомість народних мас порівняно з представниками інших інтелігентних професій. Окрім того, не слід забувати, що педагогічна інтелігенція становила наймасовішу групу інтелектуальної еліти – її третю частину [1, с. 65].

Вивчення суспільно-політичних рухів на початку ХХ ст. має особливу актуальність у зв'язку з процесами становлення громадянського суспільства в сучасній Україні. Крім того, досвід боротьби вчительства за свої права та трансформацію освітньої системи важливий в контексті реформування освітньої системи в нашій державі.

В історіографічному плані питання є малодослідженим. Окремі відомості про діяльність Всеросійського союзу вчителів та діячів середньої школи містяться в статті Н. Череваніна присвяченій руху серед інтелігенції на початку ХХ ст., виданій ще у 1910 р. [2, с. 178-179]

Серед праць сучасних українських істориків слід відмітити роботу В. Й. Борисенка та Г. А. Непорожньої в якій подано характеристику з'їздів Всеросійського союзу та охарактеризовано діяльність окремих представників Союзу [3]. Взаємодію Союзу вчителів та Всеросійського селянського союзу на місцевому рівні розглянув В.О. Магась [4]. Сучасні російські дослідження дають розгорнуту характеристику діяльності центральних органів ВСВДНО [5, с. 679-690].

Разом з тим, проблеми, пов'язані з діяльністю союзів вчителів в Україні все ще залишаються малодослідженими, оскільки вказані автори звертали увагу переважно на діяльність центральних органів Союзу, а діяльність місцевих осередків майже не висвітлювалася.

Метою даної розвідки є вивчення діяльності Одеського відділення Всеросійського союзу вчителів і діячів народної освіти у 1905-1907 рр. З цієї метою нами було виконано такі завдання: охарактеризовано програмні положення Союзу; розглянуто діяльність Одеського осередку союзу в 1905 р.; проаналізовано зміну характеру його діяльності у 1906-1907 рр.

Вчительський союз було створено 12 березня 1905 р. на зібранні 256 вчителів та діячів народної освіти в Санкт-Петербурзі де присутніми була підписана записка з пропозиціями змін в освіті та державному устрої [6, арк. 2-3 зв.].

Основні програмні вимоги ВСВДНО були затверджені в м. Санкт-Петербург на з'їзді делегатів місцевих груп союзу з усієї Російської імперії 7-10 червня 1905 року. В прийнятому на з'їзді Статуті, зокрема, зазначалося, що Союз є організацією професійною і політичною. Обстоювалася ідея політичних свобод (слова, друку, організацій тощо) та передачі влади в руки народу шляхом скликання Установчих зборів на основі загального і рівного виборчого права з прямою і таємною подачею голосів, незалежно від статі та національності. В галузі освіти передбачалася докорінна її реорганізація на засадах свободи,